

LA VALORACIÓ I EL PRESTIGI DELS ASSAIGS DE GABRIEL FERRATER¹

Jordi Julià

Universitat Autònoma de Barcelona

La imatge de l'obra d'un escriptor depèn, directament, de la versió que una tradició ofereix dels seus autors. Des d'aquesta perspectiva, Gabriel Ferrater és un poeta (defensat o discutit per poetes i crítics posteriors, això sí), perquè la seva obra lírica de seguida va assolir un lloc en el cànon poètic català. Una altra sort és la que ha tingut la seva obra d'assaig crític, per diferents motius: (1) el caràcter pòstum de tots els llibres que l'han aplegada i l'han feta pública; (2) el lent coneixement que s'ha tingut de tots els seus assaigs (dels primers títols editats el 1979 a l'últim de 2010 passen més de trenta anys), comptant que encara hi ha escrits inèdits; i (3) el caràcter fragmentari, circumstancial i pràctic que s'hi ha volgut veure (com si tots els textos anessin lligats al comentari de pintors o poetes, i no constituïssin una reflexió constant i unitària regida per uns mateixos principis estètics i estilístics). Deixant de banda aquestes qüestions que afecten directament la difusió de la seva obra, hi ha altres motius que tenen a veure amb la recepció i que permeten explicar aquesta valoració parcial de la producció ferrateriana. Una de les primeres presentacions públiques de la seva figura és la que li va dedicar Josep Maria Castellet al *Diccionari de la literatura catalana* (1979), que el descrivia «malguanyant-se la vida amb col·laboracions sobre literatura i art —que havia començat a la revista *Laye*— i amb traduccions de l'anglès i l'alemany al castellà». Més endavant, Castellet afegeix que «per al públic lector —ultra els seus assaigs literaris editats pòstumament en volum el 1979, sota els títols de *La poesia de*

¹ Aquesta conferència va ser pronunciada el 31 de març de 2009 a la Biblioteca Jaume Fuster, dins les Jornades sobre l'assaig, titulades *Assaig/General: Gabriel Ferrater*, si bé ha estat revisada i redactada per a aquesta revista.

Carles Riba i Sobre literatura— Gabriel Ferrater roman com un dels grans poetes catalans dels inicis de la segona meitat del segle XX.² Malgrat aquestes exigües al·lusions a la seva feina com a crític, Castellet el va definir com a «Escriptor i lingüista», i aquesta serà la mateixa etiqueta de presentació que dues persones ben pròximes a l'autor reusenc, Salvador Oliva i Marta Pessarrodona, van utilitzar per descriure la seva activitat intel·lectual a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, la qual no exclou cap de les seves facetes, i arriben a anotar que «escribí articles de crítica» i que Joan Ferraté «li va publicar un voluminós conjunt de texts —molts d'ells inèdits—» de 1979 a 1986.³ Aquestes dues notes exclouen, però, tota percepció valorativa sobre el seu assaig, fora de la important inclusió de les obres d'aquest gènere, com és recomanable en una obra de referència d'aquestes característiques.

Un any després d'aquest text, el 1987, apareix l'últim volum de la *Història de la literatura catalana*, coordinat per Joaquim Molas, i es tracta la poesia de Gabriel Ferrater dins de l'apartat «El realisme històric», preparat per Joan-Lluís Marfany: se li dediquen sis pàgines (les mateixes que a Narcís Comadira, i tres menys que a Pere Gimferrer), i es tanca la informació de la seva obra amb una conclusió que, si bé no el fa aparèixer com un desagraït, potser sí que el presenta com un penedit: «L'home [Ferrater] en el qual els promotors del realisme històric [Molas i Castellet] havien dipositat les seves esperances va ser qui, finalment, va segellar el desprestigi del moviment».⁴ En el mateix volum, però, Jaume Medina s'ocupa de «La crítica literària i la història de la literatura» actuals, i inclou Joan Ferraté per haver publicat *Carles Riba, avui* (1955), pels importants llibres en castellà (*Teoría del poema* i *La operación de leer* que acabarien quallant a *Dinámica de la poesía*, 1968), per la introducció a *Les poesies d'Ausiàs March* (1979), i per haver editat «una bona part de la producció del seu germà: pròlegs i estudis, com *Sobre literatura* (1979) i *Sobre el llenguatge* (1981); conferències, com *La poesia de Carles Riba* (1979) i *Foix i el seu temps* (1987);

² Josep Maria CASTELLET, «Ferrater, Gabriel». A: Joaquim MOLAS i Josep MASSOT (dir.), *Diccionari de literatura catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 249.

³ Salvador OLIVA i Marta PESSARRODONA, «Ferrater, Gabriel», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 11, 1992 (1987), p. 62.

⁴ Joan-Lluís MARFANY, «El realisme històric». A: Martí DE RIQUER, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. XI, Barcelona, Ariel, 1988, p. 275.

documents d'interès divers, com *Papers, cartes, paraules* (1987)».⁵ Només que Medina hagués recordat que aquest crític també va editar *Sobre pintura* (1981) de Gabriel Ferrater ja podríem dir que la producció assagística d'aquest últim era més àmplia que la del seu germà petit en aquell moment (i més extensa en català), però potser no era prou digna de constar en una *Història de la literatura catalana* per dret propi, sobretot perquè està feta d'aquells simples «pròlegs», «estudis», «conferències» i «documents d'interès divers». Que quedi clar: el Gabriel Ferrater crític i assagista no té cap entrada en aquesta història literària. Aleshores, si la tradició catalana no el reconeix ni el reivindica com a crític i assagista, no podem esperar que des de l'acadèmia castellana es reivindicui la figura de Gabriel Ferrater. Per aquesta raó, el magnífic volum que van preparar Jordi Gracia i Domingo Ródenas — traductor de Ferrater—, *El ensayo español del siglo XX* (Crítica, 2008), incorporava assagistes catalans canònics que havien escrit en castellà (J. Pla, J. Fuster, J. Ferraté), però no Gabriel Ferrater, perquè no només no és canònic en català, sinó que tampoc no és reconegut com a tal en la tradició a la qual pertany. Una cosa semblant és el que li passa a Maurici Serrahima, que em sembla un crític de primer ordre (pel que fa a l'abast de les seves consideracions intel·lectuals sobre literatura), i un magnífic prosista (quant a crítica, dietaris o memòries), però no sempre els seus mateixos estudiosos en destaquen el valor.

Preguntar-se si és remarcable la faceta assagística de Gabriel Ferrater a molts els semblarà estrany, i, encara més, que quatre gats ens entestem a defensar-la. Però considerar la pertinença d'aquesta importància és tan estrany com dubtar de la faceta assagística de Carles Riba. No hi ha cap dubte: és un tòpic acceptat, i una realitat, que el gran crític català del segle XX és Riba, amb el benentès que la seva prosa assagística es va concretar en qualsevol de les formes de la crítica literària. El poeta reusenc, després de la mort del seu gran mestre, i preguntat per *Serra d'Or*, va dir el següent: «Que què va aportar Riba a la crítica catalana? Em sembla que fariem feina més de pressa si em preguntàveu què va deixar d'aportar-hi, perquè la seva és per ara, si fa no fa, tota la crítica catalana».⁶ Amb el

⁵ Jaume MEDINA, «La crítica literària i la història de la literatura». A: Martí DE RIQUER, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. XI, Barcelona, Ariel, 1988, p. 290.

⁶ Gabriel FERRATER, «Sobre l'obra crítica de Carles Riba» (15/IX/1968), *Papers, cartes, paraules*, Barcelona, Quaderns Crema, 1986, p. 500.

seu estil provocador, fet de generalitzacions i paradoxes, el poeta de Reus conclouïa que Riba era el model per a qualsevol crític literari català, i no tenia cap equivalent el 1968, quan escrivia aquestes paraules. Tota la producció crítica de Riba està aplegada en tres volums, i comprèn, aproximadament, 1.070 pàgines, redactades al llarg de trenta-vuit anys, des del seu primer llibre (*Els marges*, 1921), fins al moment de la seva mort. En definitiva, una obra! Si comptem la producció crítica de Gabriel Ferrater ens surten més de 2.000 pàgines: 1.280 pàgines de crítica literària publicada, 430 de crítica pictòrica i 208 de reflexió lingüística, i aproximadament 230 pàgines de crítica literària inèdita (pel que jo en sé). Ben bé el doble de pàgines que la crítica ribiana. Possiblement, la seva producció assagística només ha estat superada, quant a nombre, per literats que han fet de l'assaig i la literatura del jo la seva faceta principal, per exemple Josep Pla i Joan Fuster. Tots dos van viure més anys i van començar a escriure de ben joves: el primer va viure vuitanta-quatre anys, i el segon — estricte coetani de Ferrater— setanta. Gabriel Ferrater va començar a publicar ressenyes el 1950 i es va suïcidar el 1972: jo diria que més de 2.000 pàgines en 22 anys constitueix un volum d'obra gens menyspreable.

És clar que no es pot valorar la inclusió en un cànon per la quantitat de pàgines escrites, per pes de paper. Potser és que l'obra ferrateriana no és de prou qualitat, i cap dels destacats escriptors i estudiosos de la tradició catalana i espanyola l'han reconegut com a mestre. Però aquest tampoc no és el cas. A parer de Joaquim Marco, no hi ha cap altre crític —a part de Josep Pla, en un altre nivell— «tan suggeridor, modern i independent en la literatura contemporània incloent les de les llengües pròximes. Les opinions de Ferrater són sempre personals, raonades, no sempre justes. És un moralista radical que practica sobre la literatura amb una intel·ligència enlluernadora. És, a més a més, clar en les exposicions, breu en els seus arguments».⁷ Algú considerarà que les classes universitàries o les conferències no són una forma d'assaig o crítica (mentre que no es dubta de les conferències dictades per Riba, de les lliçons de J. R. Jiménez a Puerto Rico o dels escrits que van transmetre els deixebles de Hegel); també hi ha qui pugui pensar que la crítica

⁷ Joaquim MARCO, «Gabriel Ferrater com a crític», *El modernisme literari i altres assaigs*, Barcelona, Plaza & Janés, 1989, p. 215.

periodística o les col·laboracions en enciclopèdies i històries literàries no són un exemple d'assaig (formes de crítica que trobem al llarg de l'obra ribiana, sense anar més lluny). Hi ha una cosa certa, Ferrater no va aplegar mai en vida cap dels seus escrits en un volum, per tant, són peces circumstancials: amb voluntat d'exposar la seva opinió en un moment històric sobre un aspecte concret, o acceptant un encàrrec editorial o periodístic per poder guanyar-se la vida. Però la majoria d'assajos, no neixen d'aquesta mateixa manera? Com que mai no van ser creats amb voluntat unitària o totalitària, el mateix Ferrater no va donar-hi importància i per això no en va recollir uns quants en un o diferents volums —com sí que va fer, anys després, el seu germà Joan Ferraté. Que l'autor no donés importància al que havia escrit per reeditar-ho no volia dir que no fos un producte seriós, rigorós i intel·ligent. ¿Ens imaginem no disposar de les novel·les i contes de Kafka, ja que ell no volia que s'acabessin publicant? A part d'això, hem de tenir en compte que aplegar aquests escrits en un llibre segurament no li hauria reportat cap benefici econòmic; a part d'això, la indústria editorial catalana dels anys 50 i 60 no era equiparable a la de l'època de la transició ençà. A més, tinguem present que, en vida, Ferrater no tenia el mateix prestigi —com a poeta i com a mestre— que va assolir arran de la seva mort.

A aquest respecte, és interessant parar atenció a les explicacions que ens ofereix Núria Perpinyà sobre com la difusió de l'obra crítica ha anat condicionant la recepció dels assajos ferraterians.

Les reaccions (escrites) envers la part miscel·lània de l'obra no comencen fins després de la mort de Gabriel Ferrater. En vida seva, només va produir-se un comentari [...] que fou, damunt, negatiu. [...] la recepció d'aquests escrits ha estat molt determinada per la seva divulgació: nul·la quan l'autor no els publicà o els donà a conèixer de manera dispersa i fragmentària; discreta però quasi sempre encomiàstica, quan el seu editor pòstum, J. Ferraté, els aplegà, organitzà i difongué com a llibres. Els altres tres factors determinants de la inhibició lectora en vida de l'autor foren [1] el tarannà d'aquests escrits (que més que com a obres fetes i closes, el lector els percebia com un «fent-se» on encara no eren clares les idees de conjunt); [2] el moment en què Ferrater en produeix els millors (pocs anys o pocs mesos abans de morir); i [3] l'ambient sociopolític que dificultava

l'existència d'espais de diàleg cultural, opressió que, de retruc, sols provocava protuberàncies anormals i aïllades dependents de la poesia.⁸

L'aparent dispersió d'aquests textos, principalment dels inicials de crítica pictòrica, agrupats finalment a *Sobre pintura*, va fer que Joaquim Molas diferenciés entre dues etapes: la crítica juvenil i la madura. Aquest historiador de la literatura catalana va escriure el 1972 que «amb un llibre encara inèdit i amb una massa dispersa d'escrits sovint ocasionals (o fragmentaris), resulta difícil d'advertir una valoració que sigui mínimament satisfactòria» sobre els assaigs de crítica d'art, possiblement perquè els considera «francament circumstancials, tot i que alguns d'ells [...] contenen observacions de força interès».⁹ Aquest article primerenc de Joaquim Molas és modèlic perquè destaca la importància de la feina crítica de Ferrater d'entre un conjunt de peces disperses. Però Jordi Cornudella ens adverteix que «ni la brevetat ni la diversitat de les intencions que motiven els seus papers sobre literatura no poden ser cap raó per retreure una certa incompletesa, com s'ha fet, a la seva crítica».¹⁰

Al cap dels anys, però, quan les crítiques d'exposicions s'agrupin conjuntament amb els altres textos de pintura, ens adonarem que aquesta crítica juvenil era una crítica de formació on l'escriptor ja s'enfrontava als problemes teòrics d'aquesta disciplina, al mateix temps que exercia la seva pràctica valorativa. Articles modèlics són «Sunyer rodeado de silencio. — ¿Vuelta a Taine?» (1951) i «Sobre la posibilidad de una crítica de arte» (1953); i potser per això, en parlar de la seva crítica d'art, Félix de Azúa apuntava que *Sobre pintura* «es una de las aportaciones más notables que se han producido en la Estética española de este siglo», «hay en estas páginas más ideas y mayor entusiasmo teórico que en casi todo lo que se ha editado después».¹¹ A *Arte del siglo XX en España. Pintura y escultura 1939-1990*, Valeriano Bozal inclou la crítica de pintura de Gabriel Ferrater entre la d'uns quants crítics joves, però

⁸ Núria PERPINYÀ, *Gabriel Ferrater: recepció i contradicció*, Barcelona, Empúries, 1997, p. 222.

⁹ Joaquim MOLAS, «Els assaigs de Gabriel Ferrater (I)», *Serra d'Or* (Novembre 1972), p. 38.

¹⁰ Jordi CORNUDELLA, «Estudi introductorí». A: Gabriel FERRATER, *Vers i prosa* (J. Cornudella i J. Ferraté, eds.), València, Tres i Quatre, 1987, p. 32.

¹¹ Félix de AZÚA, «Sobre Ferrater sobre pintura». A: Dolors OLLER I Jaume SUBIRANA, *Gabriel Ferrater, "in memoriam"*, Barcelona, Proa, 2001, p. 349.

no dubta a assenyalar que la seva va ser «la más interesante, aunque su actividad en este campo se centra en los años cincuenta». Malgrat la parcialitat de les seves crítiques periodístiques, i l'inacabament d'una història de la pintura espanyola per a Seix Barral, Bozal confessa que el llibre que aplega la seva crítica artística, *Sobre pintura* (1981), és un «texto al que he aludido repetidas veces en los dos volúmenes de esta historia».¹² I certament trobem extenses citacions per perfilar l'estil de diferents pintors (Regoyos, Casas, Rusiñol, Pidelaserra, Sorolla, Miró, Blanchard, Zabaleta...), fins al punt d'arribar a exclamar que pel que fa a l'obra de Miquel Villà «es él quien, en mi opinión, ha escrito las mejores páginas sobre el artista».¹³ Un dels estudiosos més destacats de la crítica pictòrica de Gabriel Ferrater és Laureano Bonet, que ha arribat a dir encertadament de la feina de crític d'art que aquestes pàgines

muestran un rigor teórico poco común, una fina perceptibilidad ante las formas visuales y, sobre todo, el despliegue de sus armas literarias: la imprevisible paradoja, el juego centelleante de los conceptos, la afilada ironía, el sarcasmo siempre sangriento, rasgos, todos ellos, fortalecedores de un discurso lingüístico que se mueve, se revuelve, mediante chispazos intuitivos, en la mejor línea del ensayismo fuertemente personalizado, muy lejos de la fría prosa académica.¹⁴

Dolors Oller donava notícia d'aquest llibre el mateix 1981 en un text titulat «Pensar més», i recomanava aquest assaig pictòric perquè «és un llibre important, que mereix ser llegit atentament tant pels professionals de la pintura com pels simplement afeccionats a ella, i també per tot aquell que s'interessa per la cultura».¹⁵ Però aquesta teòrica de la literatura no tenia en compte un destinatari amb un altre perfil, un jove nascut a Màlaga que aleshores tenia setze anys i que amb el temps escriuria uns quants llibres de poesia, i un

¹² Valeriano BOZAL, *Arte del siglo XX en España. Pintura y escultura 1939-1990*, II, Madrid, Espasa-Calpe, 1995 (1991), p. 371.

¹³ Valeriano BOZAL, *Arte del siglo XX...*, p. 71.

¹⁴ Laureano BONET, «Gabriel Ferrater y la búsqueda de un nuevo lenguaje crítico», *Ínsula*, núm. 425 (1982), p. 1.

¹⁵ Dolors OLLER, «Pensar més» (1981), *La construcció del sentit*, Barcelona, Empúries, 1986, p. 136.

magnífic assaig sobre la lírica contemporània que aprofita, profusament, les consideracions sobre la pintura (i l'art en general) que Ferrater va aportar en aquests textos pictòrics: estic parlant d'Álvaro García i del seu assaig *Poesía sin estatua. Ser y no ser en poética* (2005).

Quan Jordi Cornudella es planteja la possibilitat de valorar l'obra de Ferrater ens adverteix que si diem que aquest escriptor és primordialment poeta, en tant que autor de *Les dones i els dies*, estem menyspreant les altres activitats intel·lectuals a les quals va dedicar-se, i afegeix que «tot sovint, els que han fet aquesta valoració parteixen de l'observació que, ni en crítica d'art, ni en crítica literària ni en lingüística, no va deixar sinó un mosaic de papers fragmentari i dispers. Des del moment que és formulada com un retret personal, l'observació, en principi certa, deixa de ser legítima». A part d'això, però, aquest crític hipotètic que valora la vessant lírica, exclusivament, no té en compte les circumstàncies que van donar lloc a aquests escrits, i que Cornudella ens detalla: (1) els articles pictòrics van ser publicats en una revista, *Laye*, que aviat va desaparèixer; (2) els textos de crítica literària (en qualsevol de les seves formes) van ser «encàrrecs editorials que va acceptar i acomplir a gratient, però també *pro pane lucrando*»; i (3) els articles lingüístics tenien un caràcter divulgatiu «per una revista de cultura general, no especialitzada».¹⁶ És clar que això de la dispersió de la seva obra assagística sembla, més aviat, una excusa de mal pagador per no reconèixer els mèrits de la gent especialment dotada (una pràctica per desgràcia prou estesa en la cultura catalana). Pensem que una veu destacada com la de Pere Gimferrer, dies després de la mort de Gabriel Ferrater, ja advertia de l'interès que tenia la seva obra crítica, sense deixar d'admetre la qualitat de la poètica. Aquestes són les paraules que va escriure a *Destino* el 6 de maig de 1972.

Gabriel Ferrater debía principalmente su notoriedad, y deberá su puesto en la literatura catalana contemporánea, a su obra poética. Sin embargo, ésta —reducida a tres libros publicados en breve espacio de seis años— representaba sólo un aspecto de su personalidad. Su preparación y valía como crítico y lingüista eran ciertamente

¹⁶ Jordi CORNUDELLA, «Estudi introductor», p. 37.

excepcionales [...], su interesantísima producción en prosa —crítica literaria, crítica de arte, lingüística— se halla dispersa y parcialmente inédita.¹⁷

Ja hem observat quines són les característiques de difusió de la crítica de Gabriel Ferrater, i quines dificultats i quins prejudicis ha trobat, i troba, en la seva recepció que impedeixen una valoració concloent i inequívoca de tota la seva obra. Ara, m'agradaria considerar una altra possibilitat: que la crítica de Gabriel Ferrater pugui ser tan o més interessant que la seva poesia. Evidentment, una hipòtesi com aquesta és tan inútil com comptar-se els cabells, però si vinculem la producció assagística a l'estrictament poètica, i la primera s'empelta de les qualitats atribuïdes a la segona, aleshores el vessant líric pren més embranzida, i, en definitiva, també ho fa la figura intel·lectual de Gabriel Ferrater. Des d'aquest punt de vista, si admetem amb l'autor de Reus que Carles Riba és el pare de la crítica literària contemporània, potser podríem dir que Riba és el millor poeta-crític —per emprar la terminologia eliotiana— de la primera meitat del segle XX dins de la literatura catalana. De retruc, i a la vista de l'obra d'assaig crític publicada fins a dia d'avui —i a tenor del que conec de la inédita—, m'aventuro a dir que Gabriel Ferrater és el millor poeta-crític posterior a la mort de Riba, i potser el més important (si no el més destacat pel que fa a la influència que va exercir) de la segona meitat del segle XX dins de la nostra tradició. Acceptar això vol dir admetre que els judicis de valor que s'han emès fins ara eren erronis, o, si es prefereix, parcials, relatius o tendenciosos —que algun n'hi ha, com bé ha fet notar Núria Perpinyà—, i que cal revisar el cànon i els discursos històrics que han explicat la importància d'obres i figures determinades.

Si cal, deixem de banda el que s'anomena la canonicitat estàtica, el reconeixement dels mèrits d'una obra en una època determinada —com he fet en el cas de *Sobre pintura*—, i si convé parlem d'un altre criteri: el de la canonicitat dinàmica, és a dir, la capacitat d'una obra per exercir influència en autors posteriors. Em sembla que la crítica ferrateriana és de les que més ha incidit a l'hora de reconèixer autors oblidats, i a l'hora de difondre una manera particular d'entendre i d'explicar l'art i la literatura. Com va assenyalar Ignasi Riera el mateix

¹⁷ Pere GIMFERRER, «En la muerte de Gabriel Ferrater», *Destino* (6/V/1972), p. 20.

1972, «on més excel·leix el caràcter magistral de Ferrater, és en la seva fidelitat crítica d'intel·lectual».¹⁸ Així, doncs, no crec que m'equivoqui gaire quan dic que destacats crítics, teòrics, assagistes i professors actuals reconeixen la crítica ferrateriana com un model. Potser alguna branca de l'historicisme que predomina en la institució acadèmica encarregada d'elaborar el cànon literari, i de relatar les històries de la literatura catalana, no veu Ferrater com un precursor important i destacat, potser perquè normalment les explicacions literàries d'aquest poeta no parteixen invariablement de pressupòsits històrics. No recordo que la crítica de Riba —indiscutible, torno a repetir— destaquï per les seves consideracions historiogràfiques. És clar que, en aquest cas, estem davant d'un gran filòleg, i no cal dir res més.

Les bases dels assaigs ferraterians sobre literatura —que no defugen la circumstància històrica i biogràfica quan serveix per aclarir puntualment l'obra— són eminentment crítiques i teòriques; i no està de menys recordar —com fa Félix de Azúa— que el poeta català «era un fiero adversario del historicismo y de la obsesiva búsqueda de una “influencia” tan practicada por la Academia y tan inerte como causa explicativa de la pieza. Para él resultaba imprescindible escapar de la presencia de la obra para no acabar en una objetividad historicista a la que describe como una “macabra ringlera de cabezas cortadas”».¹⁹ El tarannà personal de què va fer gala quan va exercir la docència a la Universitat de Barcelona complementa aquesta descripció sobre el seu mètode crític. Així, doncs, Laureano Bonet ens recorda «su breve paso por la universidad, con cuyo magisterio en todo momento corrosivo logró disolver el helor de la vida académica mediante las eficaces, pero incontrolables, armas de la imaginación».²⁰ A més a més, Giuseppe Grilli afegeix que Ferrater «com a prosista ha cultivat aquella zona insidiosa que és la crítica genial, menyspreadora al mateix temps de l'acadèmia i del periodisme»;²¹ i això, de ben

¹⁸ Ignasi RIERA, «Gabriel Ferrater, poesia i mestre: una presència enyorada», *Oriflama* (juliol-agost 1972), p. 25.

¹⁹ Félix de AZÚA, «Sobre Ferrater sobre pintura», p. 350.

²⁰ Laureano BONET, «Gabriel Ferrater y la búsqueda de un nuevo lenguaje crítico», p. 1.

²¹ Giuseppe GRILLI, «Ritratti critici di contemporanei. Gabriel Ferrater», *Belfagor*, XXX (1975), p. 177. La traducció és meua.

segur, representava un perill per a l'estabilització de determinats discursos i maneres de construir, explicar i privilegiar unes obres sobre unes altres.

Un dels seus antics alumnes, i en l'actualitat docent de la Universitat de Barcelona, Josep Murgades, ens recorda que la seva «singularitat creativa, deseiximent comportamental, [i] perspicàcia analítica» són els trets principals que van permetre Ferrater

erigir-se, sense ni tan sols proposar-s'ho, en renovador d'una tradició cultural — poètica i lingüística— en perill d'arteriosclerosi progressiva. La irrupció que va fer en la vida intel·lectual catalana dels anys seixanta és només comparable a la d'un cavall desbocat enmig d'una botigueta de plats i olles de terrissa *kitsch* i primparada. La trencadissa va ser-hi sonada, de vegades potser gratuïta fins i tot, però ben del cert que era el preu que calia pagar perquè la cultura d'aquest país deixés enrere molts fantasmes i guanyés en confiança i en descaradura, en desinhibició i en exigència.²²

El professor de lingüística de la Universitat Autònoma de Barcelona, Joan A. Argente, que va estudiar els escrits ferraterians sobre el llenguatge, ens recordava la bona rebuda que van tenir aquests textos sobre llengua catalana pel fet d'ocupar-se de la nostra gramàtica, però ens adverteix que va ser un cas inusual, perquè les institucions culturals catalanes són especialment immobilistes: «per aquell interès teòric i general del seu esguard envers la llengua catalana va gaudir d'una amplitud i una comprensió difícils de trobar en un país on, per raons òbvies, les institucions que dirigeixen i participen de la vida cultural tendeixen — o, si més no, han tendit— a adoptar posicions defensives i de vegades massa conservadores».²³ Crec que Argente posa el dit a la nafra: potser el que costa d'entendre i valorar és l'heterodòxia ferrateriana —qualificació que usualment s'utilitza per caracteritzar l'obra i la figura de l'autor reusenc—, i les aproximacions teòriques i generals a tota manifestació cultural (pictòrica, literària o lingüística), en qualsevol dels gèneres assagístics que va tractar (ressenya, crítica literària, assaig teòric, article científic, crítica biogràfica, entrada d'enciclopèdia, i història de l'art o de la literatura). Deu ser aquesta la raó per la qual

²² Josep MURGADES, «Gamberro intel·lectual», *Avui* (29/IV/1992).

²³ Joan A. ARGENTE, «Comentaris a la seva obra lingüística», *Serra d'Or*, núm. 153 (juny 1972), p. 28.

gran part dels teòrics literaris d'aquest país reconeixen el mestratge de la crítica ferrateriana, i perquè l'altre gran grup de lectors els troba entre els poetes, i els poetes que escriuen assaig o crítica (i en una part de l'acadèmia, per què no dir-ho), ja que en cadascuna de les pàgines que va escriure surt al pas una reflexió sobre la pràctica artística i sobre la concepció de l'art, en general o en particular.

És clar que aquests no són els únics perfils de lectors que en reivindiquen l'ascendència, fixem-nos en un parell de casos de prestigiosos filòlegs que van rebre el mestratge de Gabriel Ferrater: Carles Miralles i Lola Badia. En el volum en què Miralles va aplegar els seus principals escrits sobre Carles Riba, *Sobre Riba* (2007), aquest hel·lenista recorda que Antoni Comas va fer que assistís, «des de novembre de 1965, a les classes de Gabriel Ferrater sobre Riba». I tan important devia ser la influència que devia exercir el crític reusenc sobre un jove llicenciat en Filosofia i Lletres, que al cap dels anys Miralles confessa que,

a més de regalar-me idees que ja no sé destriar com a seves, Ferrater em va obrir la porta de l'època que ell anomenava formalista i mallarmeana de Riba. I entre ell i Comas em van fer llegir el llibre de Joan Ferraté, *Carles Riba, avui* [...].

M'agradaria que algú pogués parlar de mi algun dia amb el reconeixement i l'agraïment, nítids, que jo sento no solament pel que em van ensenyar, sinó, sobretot, per l'exigència intel·lectual que m'inculcaren, cada un d'ells a la seva manera.²⁴

Deia Gabriel Ferrater, arran de la crítica de Carles Riba, que si els crítics contemporanis volen servir per alguna cosa haurien de «guanyar-nos més avis, recobrar-nos els nostres primitius, cisellar el tràfec obscè dels erudits que compten quantes amants va tenir Ausiàs March».²⁵ No cal dir que en aquest passatge Carles Miralles aixeca el testimoni de les influències crucials que va tenir, i que van decantar-lo a estudiar Riba. Aquest mestratge

²⁴ Carles MIRALLES, «Com a pròleg, unes paraules de justificació», *Sobre Riba*, Barcelona, Proa, 2007, p. 9-10.

²⁵ Gabriel FERRATER, «Sobre l'obra crítica de Carles Riba» (15/IX/1968), *Papers, cartes, paraules*, 1986, p. 500.

intel·lectual ferraterià condiciona una actitud crítica atenta, girada als textos, però sense oblidar els seus condicionants socials i culturals; és per això que l'escriptor reusenc reclamava no aturar-se en la vida del gran poeta valencià del segle XV, i per això va poder descobrir tots els problemes que hi havia amb les edicions contemporànies de March. Deu mesos abans que Carles Miralles assistís a les seves conferències sobre literatura catalana del segle XX, Ferrater escrivia al professor i poeta de la Universitat de Harvard, John Frederick Nims, per parlar-li d'aquest autor medieval que tant estimaven:

I am sure you are dissatisfied as I am myself with March's modern editors (although Bohigas is a good friend of mine), and I had to fight hard before first understanding March, and along the years I have piled up a good many annotations and emendations to the text.

In *No m pren axí*, for instance, I am quite convinced that the second verse, as it stands in Pagès and Bohigas, is spurious (and I am curious to see if you are kept it).²⁶

Com ens recorda Lola Badia, va ser Joan Ferraté qui va denunciar la naturalesa «clarament espúria» —sense més explicacions— de la segona estrofa d'un dels seus poemes més coneguts, «No m pren axí com al petit vailet», a la seva «Introducció» a *Les poesies d'Ausiàs March* (1979), i Robert Archer qui va justificar-ne la falsedat amb arguments estilístics —tot i mantenir-la en la seva edició de *Cinquanta-vuit poemes* (1989) d'Ausiàs March. Amb tot, però, el testimoni de la medievalista Lola Badia ens permet documentar que Ferrater va ser un bon divulgador de la filologia, tot i que això passés inadvertit als alumnes més avançats. Explica Badia, a *Tradició i modernitat als segles XIV i XV* (1993), que no s'havia adonat, amb anterioritat als nous comentaris, de la manca d'autenticitat d'aquesta estrofa, tot i que algú ja li havia fet notar aquesta naturalesa artificiosa, i li n'havia proscrit la lectura:

²⁶ Gabriel FERRATER, «Carta a John Frederick Nims» (27/1/1965), *Papers, cartes, paraules*, 1986, p. 462.

cal reconèixer, però, que durant anys he romàs completament cega per a aquesta evidència que fonamento avui en un seguit d'arguments estilístico-literaris. Fa disset o divuit anys, quan jo era una estudiant de la Universitat Autònoma de Barcelona, Gabriel Ferrater, un dels professors de la meua promoció que va morir tràgicament no gaire més tard, un dia que em veia llegir atentament el tercer volum de l'edició de Bohigas (March 1952-1959) em va aturar pel passadís i obrint el meu volum per la p. 77, on hi ha el poema LXVIII, em va dir que si no m'adonava que la segona estrofa era una falsificació. Com que no vaig saber què contestar-li, va agafar el llapis que jo tenia a la mà i va fer una creu sobre el text recomanant-me que no el tornés a llegir mai més. (Vegeu Ferrater 1986, 462.)

Si he trigat gairebé vint anys a copsar el sentit d'aquella críptica lliçó de passadís és només en part per immaduresa. En efecte, al mateix temps que Gabriel Ferrater em prevenia contra les trampes de la transmissió i m'exhortava a les asprors de la crítica filològica, algú altre em convidava subliminàriament a acceptar els fets consumats, és a dir el text fixat per Pagès i Bohigas. Aquest algú era el cantant Raimon, que degué musicar més o menys per aquells anys el poema LXVIII de March, «No m pren així com al petit vaileb». Tot el que March tenia (i té) d'abstrús, difícil, i esquerp llegit com a objecte d'estudi ho tenia (i ho té) de fascinant i commovedor escoltat de la veu valenciana del cantant.²⁷

Com a assagista, però també com a conferenciant, conseller particular o com a passavolant que emetia «lliçons de passadís», Ferrater va ser un gran divulgador d'una manera de fer i de procedir críticament envers els textos literaris. La feina d'un crític —com hem llegit que escrivia— és la de guanyar-nos avis, pel que fa a la literatura, però també a la crítica, i ell, Gabriel Ferrater, no va parar mai d'exercir aquesta tasca. Potser com a crític, jo també acabo d'acomplir una de les meves feines, reivindicar un pare per a la crítica i l'assaig sobre art de l'actualitat, i no ho faig perquè pensi que Ferrater és un dels grans assagistes catalans dels darrers temps, sinó perquè estic convençut que és un dels intel·lectuals més

²⁷ Lola BADIA, «Notes per a la interpretació del poema LXVIII, “No m pren així com al petit vailet”», *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València-Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 236-237.

destacats de la crítica espanyola dels anys 50 i 60, i equiparable a figures de talla europea. Me'n vénen al cap dues: Roland Barthes (nascut el 1915) que porta a terme una crítica entre lingüística, literària i sociològica, i Italo Calvino (nascut el 1923), la majoria d'escrits crítics del qual van ser editats pòstumament (i recollits al volum *Una pietra sopra*), i que va produir una gran quantitat de breus estudis sobre autors i obres importants de la tradició, aplegats a *Per què llegir els clàssics?*, que recorden, molt i molt, *Escritores en tres lenguas*. Reivindicar la qualitat de Ferrater és reclamar l'elevada categoria de la cultura catalana, però no sóc original en aquesta empresa: així acabava la ressenya que va dedicar Dolors Oller a *Sobre pintura*, el 1981.

Gabriel Ferrater no només és important dins la cultura catalana, sinó que és una de les figures que fan que aquesta formi part de la cultura europea amb tot dret, naturalitat i competència. I això només és privilegi de pocs, en cadascun dels països que la integren.²⁸

²⁸

Dolors OLLER, «Pensar més» (1981), *La construcció del sentit*, 1986, p. 136.

Els articles d'aquests *Studia digitalia in memoriam Gabriel Ferrater*,
número 0 de la revista *Veus baixes*, publicats al maig de 2012,
amb ISSN 2254-5336,
es publiquen amb llicència Creative Commons:
se n'autoritza la reproducció sempre que se'n citi l'autor,
que sigui sense propòsits comercials
i que no se'n facin elaboracions derivades.

